

Krasanka
Majer
Jurišić

Stilovi početaka zagrebačke gradogradnje

VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, Zagreb: Meandarmedia, 2018., 359 str.

ISBN 9789533341125

Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu naslov je nove knjige povjesničarke umjetnosti i konzervatorice Viki Jakaša Borić. Nastavljajući se na rezultate ranijih istraživanja, autorica po prvi puta donosi cjeloviti prikaz promjena i karakterističnih elemenata stilskih odrednica graditeljskog naslijeđa razdoblja od kraja 18. stoljeća pa sve do šezdesetih godina 19. stoljeća. Zagrebačka arhitektura i urbanizam 19. stoljeća često su bili predmetom znanstvenih i stručnih istraživanja i njihove su nam relevantne odlike ostale dobro dokumentirane, no do sada nije rađena detaljna inventarizacija, povijesno-umjetnička analiza i valorizacija svih građevina na području Zagreba koje nose obilježja klasicizma i ranog historicizma, te je izostao kritički osvrt na sveukupno razdoblje i sagledavanje značaja unutar šireg okvira.

U knjizi Viki Jakaša Borić obrađen je mnogobrojan građevni fond klasicističke i ranohistoricističke zagrebačke arhitekture i prepoznata je njegova uloga kojom se novim stilskim rječnikom, kao i novom tipologijom, najprije počeo mijenjati dojam i pojedine vizure, a potom i cijeli identitet grada, otvarajući pravce za intenzivan urbanistički razvoj koji je uslijedio na samom kraju 19. stoljeća. Sustavno izlaganje posebnosti kojima se izdvajaju pojedini arhitektonski primjeri vremena stilskih izmjena od kraja 18. stoljeća, kao i sintetiziranje zajedničkih odlika u donošenju novih zaključaka, rezultiralo je isticanjem Zagreba kao mjesta ispreplitanja

↑ Palača Paravić, Opatička 10, istočno pročelje, 2016., FOTO Z. Bogdanović

srednjoeuropskih kulturoloških, ali i povijesnih i umjetničkih utjecaja. Upravo u tome počiva vrijednost ovog rada, koji svojim sadržajem upotpunjuje i čini jasnijom sliku izgradnje i uređenja grada tijekom klasicističkog i ranog historicističkog razdoblja. Izrazita karakteristika

navedenog vremena jest pluralizam stilova, kao odjek ideja utemeljenih u onodobnim filozofskim razmatranjima, od racionalnog do romantičarskog poimanja svijeta. Uz to, umnožavanje raznovrsnosti izričaja u Zagrebu je bilo potaknuto i praksom perifernog obrasca koji miješa i isprepliće postojeće u novo, drugačije, često puta složenije, što nadalje jednim dijelom otežava iščitavanje konteksta i prepoznavanje teorijskih ishodišta. Stoga je cjelovito sagledavanje svih elemenata, primijenjeno u autoričinoj knjizi, bilo preduvjetom rasvjetljavanju posebnosti teme. Knjiga je strukturirana u sedam velikih poglavlja, nadopunjenih uvodom, zaključkom i katalogom izabranih građevina.

Definirajući povijesni okvir dosadašnjeg bavljenja ovom temom i pojmove koji se za

- ↓ Palača Drašković (Jelačić), Demetrova 7, foto T. Dabac, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka

potrebe konteksta arhitekture klasicizma i ranog historicizma rabe, autorica započinje knjigu europskim kontekstom unutar kojeg raspravlja o stilskom pluralizmu, ishodištima i dosezima neoklasicizma, romantizmu, *Rundbogenstil*u te bečkoj arhitekturi u teoriji i praksi. To su ujedno i nazivi potpoglavlja unutar prvog dijela knjige koji nas uvodi u tadašnja razmatranja i ostvarenja.

Zagreb od početka 19. do kraja šezdesetih godina tema je poglavlja koje nudi podatke o političkom, gospodarskom i kulturnom okviru razdoblja unutar kojeg se grad razvija ostvarujući gradnju s elementima raznorodnih stilova. Povezujući društvenopovijesnu podlogu s urbanim kontekstom, otvara se mogućnost preispitivanja i analize oblikovnih i prostornih odnosa.

U poglavljima o stambenoj i sakralnoj arhitekturi i onoj javne namjene autorica razvrstava građevine u te tri tipološke skupine s ciljem prikaza razvoja i promjena unutar kronološkog slijeda. Uz definiranje karakterističnih odrednica klasicizma i ranog historicizma razmatraju se i uže grupe kojima se pokušava točnije pripisati funkcionalno-morfološka struktura ili pak međusobni utjecaji. Razmatraju se također i dekorativni elementi graditeljskih ostvarenja kojima se definira stilska provenijencija, od baroknog klasicizma u koji se ubraja i jozefinski *Plattenstil* te *Zopfstil*, do neogotike i *Rundbogenstila* uz koji se miješaju raznovrsni dekorativni elementi, primjerice oni bizantski i maurski.

Analizirajući primjere stambene arhitekture s obzirom na funkciju i smještaj, u knjizi Viki Jakaša Borić oni se dijele na palače, kuće te ljetnikovce, odnosno vile. Između dvadesetih i četrdesetih godina, kada jača dominacija klasicizma, velik broj kuća prezentira opredijeljenost arhitekata za korištenje reduciranog oblikovanja, što se tumači "odjecima osnovnih postulata revolucionarnog klasicizma" koji do Zagreba dolaze posredno, preko bečke arhitekture bidermajera. Taj izričaj je temeljen na zahtjevima za svrhovitošću te dokidanju

←
 Županijska
 palača, zapadno
 pročelje, oko
 1908., MGZ,
 Zbirka fotografija
 zagrebačkih
 vizura

skulpturalnih aspekata arhitekture. Nadalje, uvode se elementi paladijanizma čime se pojačava reprezentativnost stambene gradnje, a istovremeno se jača potreba za isticanjem funkcionalnosti i racionalnosti uz reupotrebu elemenata ranijih razdoblja, potvrđujući onodobnu pripadnost srednjoeuropskom krugu. Slijedom se promjene dešavaju kroz korištenje elemenata neogotike sredinom 19. stoljeća pa sve do romantičarskog historicizma, stila mnogih pročelja zagrebačkih stambenih kuća, ali i raskošnijih i reprezentativnijih palača i ljetnikovaca. U tom vremenu sve je učestaliji tip stambeno-poslovne kuće u kojoj je većina prostora namijenjena najmu. Prve pojave takvih stanova javljaju se još dvadesetih godina 19. stoljeća kao izdvojeni obrasci, potom postaju sve češći, da bi u konačnici predstavljali uobičajen izbor načina življenja većeg dijela stanovništva unutar gradske jezgre, odnosno prostora Gornjeg i još više Donjeg grada.

Poglavlje o sakralnoj arhitekturi obrađuje nevelik broj novoizgrađenih ili pregrađenih crkava i kapela u vrijeme

klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu. Izostanak više aktivnosti na tom polju rezultat je utjecaja reforme Josipa II. i jačanja novoosnovanih župa izvan Zagreba gdje su u to vrijeme preusmjerena sredstva za gradnju. No, u Zagrebu se zato pak, u duhu prosvjetiteljskih ideja tadašnjih biskupa, planiraju i grade bolnice i sirotišta u sklopu kojih značajnu arhitektonsku kvalitetu imaju i sakralni dijelovi klasicističkih elemenata. Uz njih, bliže sredini 19. stoljeća, grade se još neke crkve i kapele, prvenstveno pokazujući odlike *Rundbogenstila*, a važan dio zagrebačkoga graditeljskog korpusa druge polovice šezdesetih godina predstavlja izgradnja pravoslavne crkve i sinagoge u duhu romantičnog historicizma, dviju građevina kojom se zagrebačka sakralna arhitektura plasirala u rang europskog kruga.

Treća grupa građevina obrađenih u knjizi su one javne namjene. Podijeljene su na građevine kulturne namjene, upravne namjene, škole, bolnice te streljane, hotele i kavane. Novi tipovi građevina projektirani su i građeni uslijed razvoja potreba modernog društva i jačanja svijesti o potrebi

uređenja i oblikovanja arhitekture prikladne namjeni. Kroz 19. stoljeće Zagreb je još u stvari relativno mali grad, na početku modernizacije i izgradnje šire urbane jezgre, pa se razmjerno tome broje i njegove potrebe.

Arhitekti i graditelji toga značajnog korpusa zagrebačke arhitekture, nastale u vrijeme klasicizma i ranog historicizma, bili su B. Felbinger, A. Brdarić, A. Cragolini, A. Stiedl, F. Schücht, M. Strohmayr, N. Grahor i F. Klein. Njihovo djelovanje, kao rezultat naslijeđenih spoznaja kroz školovanje i otvorenost prilagodbi, kao i spremnost na novo, omogućilo je dijelom značajne promjene u arhitekturi koje su okarakterizirale kraj 19. i početak 20. stoljeća. Uz njih vrlo važnu ulogu imali su i naručitelji tih pothvata i projekata, i njihovoj ulozi posvećeno je posljednje poglavlje knjige. Zagrebački biskupi M. Vrhovac, A. Alagović i J. Haulik posebno su bili usmjereni na javne potrebe i u prosvjetiteljskom duhu želje za unapređenjem uvjeta i načina života građana poticali su izgradnju bolnica, sirotišta i sjemeništa, ali su bili uključeni i u značajne zahvate uređenja javnih parkova i perivoja te su bili naručitelji prvih zagrebačkih ljetnikovaca. Uz crkvene predstavnike, kao naručitelji klasicističke i ranohistoricističke gradnje u Zagrebu javljaju se i upravna vlast, državna, gradska i županijska, no najveći broj narudžbi nosilo je građanstvo. Trgovci i obrtnici, pripadnici sve jačeg i imućnijeg građanskog sloja, svojim aktivnostima i htijenjem za vidljivim iskazivanjem materijalnih mogućnosti, ulažu u izgradnju. Tako građanske obitelji, primjerice Demeter, Demeterović, Felbinger, Vojnović i Hatz te uz njih i nadalje bogate i u političkom i društvenom životu Zagreba važne plemićke obitelji Drašković, Kulmer, Keglević i Jelačić grade reprezentativna zdanja, ali se postupno okreću i prema izgradnji stambeno-poslovnih kuća i stanova za najam. Razdoblje završava prvim narudžbama obitelji Weiss, Pongratz i Prister, a tijekom šezdesetih godina valja spomenuti i brojne manje

narudžbe stambeno-poslovnih građevina u Ilici, Mesničkoj ili pak Frankopanskoj, koje su imale odjeka u razvoju i formiranju modernog grada.

Zaključni dio ukratko rezimira i ističe vrijednosti i posebnosti arhitekture od kraja 18. do sredine 19. stoljeća u Zagrebu, a potom je uz popis literature dan i kataloški prikaz svih građevina. Radi lakšeg i preglednijeg snalaženja na početku kataloga istaknut je popis i potom karta s ucrtanim lokacijama, a slijede kataloške jedinice organizirane abecednim redom lokaliteta (adrese). Svaka je kataloška jedinica opremljena fotografijom, najčešće proćelja, sadrži osnove podatke o građevini – adresu, izvornu i današnju namjenu, investitora, projektanta, vrijeme izgradnje, te kronologiju i popraćena je izvorima i popisom literature. Ukupno katalog broji 103 zasebne jedinice. Važan dio knjige jest i njezina likovna oprema, organizirana i priređena na način da čini sadržaj tekstualnog dijela jasnijim. To je u prvom redu postignuto izborom slikovnih priloga te paralelnim prikazom izvornih arhitektonskih nacрта i grafičkih priloga iz 19. stoljeća s fotografijama današnjeg stanja istih građevina. Materijal je uz to i pregledno strukturiran, s jasno organiziranim i odijeljenim poglavljima te popraćen nužnim objašnjenjima i interpretacijama.

Knjiga Viki Jakaša Borić "Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu" primjer je sustavno obrađene studije koja je doprinijela prepoznavanju i razumijevanju novih stilskih elemenata i novih tipova građevina kojima se postupno mijenjala slika grada u onu koja je do danas u velikoj mjeri očuvana. Ovo je djelo, namijenjeno stručnoj, ali i široj čitalačkoj publici, prije svega onima zainteresiranima za povijest i kulturu Zagreba, ponudilo odgovore na dosada neodgovorena pitanja, a korištenom metodologijom i oblikovanjem ponudilo je i moguća rješenja u prikazima hrvatske povijesno-umjetničke topografije arhitekture i urbanizma. x